

ภาษาบาลี : ภาษารักษาพระพุทธพจน์

อุทัย สติมัน¹ วิโรจน์ คุ่มครอง² และ พระมหาวิริยธัมม วรวิโท³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโศส

¹E-mail: koomkron@hotmail.com

รับต้นฉบับ 15 กรกฎาคม 2560 วันที่เผยแพร่ 29 ธันวาคม 2560

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า ภาษาบาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ เป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ 2500 ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นพระองค์ได้ทรงใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ส่วนการบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปของภาษาบาลีแบ่งออกเป็น 1) ยุคธรรมวินัย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา จนถึงปรินิพพานรวมเวลา 45 ปีพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมวินัยด้วยมุขปาฐะ กล่าวคือทรงแสดงธรรมด้วยปากเปล่า พระสาวกก็ทรงจำด้วยมุขปาฐะ 2) ยุคพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 235 รวมถึงผลของสังคายนาครั้งที่ 3 ด้วย ยุคนี้ยังใช้วิธีมุขปาฐะอยู่ 3) ยุคหลังพระไตรปิฎก พระเถระทั้งหลายได้แต่งคัมภีร์อธิบายความหมายในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้นแบ่งได้ 6 ยุคเช่น ยุคอรรถกถา และยุคฎีกาเป็นต้น ฉะนั้น ภาษาบาลีมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในรูปของพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาเป็นต้นนั่นเอง

คำสำคัญ: ภาษาบาลี; รักษาพระพุทธพจน์

Pali Language: the Preserving Language of the Buddha's Doctrines

Uthai Satiman¹ Viroj Koomkrong² and Phramaha Weeratis Varindho³

¹E-mail: koomkrong@hotmail.com

Retrieved July 15, 2017 Accepted December 29, 2017

ABSTRACT

The aim of this academic article is to illustrate Pali language as original language to preserve the Buddha's teaching appeared more than 2500 year ago. Pali was the local language where local people communicated in Maghdha state called as Magadhabhasa due to its original source. When the Buddha got enlightenment, he used this Pali for propagating his teaching. The records of the Buddha's teachings were classified into 3 periods; 1) Dhamma-Vinaya period starting from his great enlightenment, delivering first sermon up to his complete Parinibbana totally was full 45 years. In this time, he preached doctrines by oral method, that is, he taught by himself and then the disciples memorized his words, 2) Tipitaka period starting after his passing away up to the Third Council (around 235 BE). This period the oral tradition still continued in use, 3) post Tipitaka period. In this time, many scholar Buddhist monks tried to explain the true meaning of teachings in Tipitaka which was also divided into 6 sub-periods; commentary age, sub-commentary age and so on. The Pali, therefore has played important roles for continuity of Buddhism. It may be said that Pali never ceases away by time, functioning as a Buddhism safeguard, it is the Buddha's language recorded in Tipitaka, its commentaries and sub-commentary and so on.

Keywords: Pali language; Preserving Buddha's doctrines

บทนำ

ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา คณะสงฆ์ต่างส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความแตกฉานในภาษาบาลีก่อน จากนั้นจะได้ศึกษาพระพุทธรวจนะอันเป็นตัวพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุปฏิบัติ อชฺฐปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามิจิปฏิบัติ ความเป็นตัวปฏิบัติศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือปฏิเวธศาสนาตามมา จัดเข้าในหลักที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ชนเหล่าใดแตกฉานภาษาบาลี ในประเภทแห่งสนธิ และนาม เป็นต้นแล้ว ทำความเพียรในพระไตรปิฎก อันประเสริฐ ด้วยกำลังความรู้อันดีเลิศ ชนเหล่านั้น ย่อมได้รับอรรถอันเป็นแก่นสารต่าง ๆ¹

พระพุทธพจน์ เป็นวิสัยแห่งพระสัมพันธัญญุตญาณ มีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด มีความสุขุมลุ่มลึกโดยศัพท์ (สหฺตฺตฺเถร) ความหมาย (อตฺถคฺมฺเถร) ศัพท์และความหมาย (สหฺตฺตฺอฺตฺเถร) พุทธประสงค์ (อธิปฺปาย) มินัยที่วิจิตรพิสดาร (นานานยวิจิตรปาฬิ) ตรัสไว้ทั้งโดยตรง (นิตฺตฺถนย) โดยอ้อม (เนยฺยตฺถนย) อย่างยิ่งที่จะเข้าใจได้ตามสภาวะ (ยถาสภาว) และตามพระประสงค์ (ยถาธิปฺเปต) สมจริงดังพุทธดำรัสว่า ธรรม (อริยสัจ 4) ที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด ผู้มีปัญญา (ที่ปฏิบัติโดยชอบเท่านั้น) จึงจะรู้ได้²

ส่วนพระพุทธพจน์ที่คณฺณจนาจารย์ ได้จดจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มต้นที่ประเทศศรีลังกา โดยยึดถือเอาแบบฉบับที่พระสังคีติกจารย์กระทำไว้ในครั้งปฐมสังคายนาเป็นหลักรวมเรียกว่า “พระไตรปิฎก” นั้นเป็นภาษาบาลี เนื่องจากเหตุนี้ คัมภีร์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังอันเป็นชั้นเป็นตอน ตั้งแต่คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา พระคัมภีร์สังคหะ เป็นลำดับลงมา ล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายความในพระไตรปิฎกให้กระจ่างแจ้งให้กว้างขวาง หรือให้เห็นความลุ่มลึกยิ่งขึ้น ทั้งในทางหลักภาษาสภาวะธรรมและในทางวรรณคดี ต้องนับว่าคัมภีร์ดังกล่าวมีประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้ใดการศึกษาภาษาบาลี เพราะผู้ที่เรียนรู้ภาษาบาลีเป็นอย่างดี

¹ เย สนฺธินามาภิเษกททฺชา หุตฺวา วิสิญฺเญ ปิฎกตฺตยสฺมึ กุพฺพนฺติ โยคํ ปรมานุภาวาว วิญฺญฺติ กามํ วิวิธตฺตสํ สหฺตฺตฺเถร. (บาลี) 1.

² อธิคฺโต โข มยฺยา ธมฺโม คมฺภีโร ทฺวทฺโส ทฺรณฺโพนฺโต สนฺโต ปณฺนิโต อตฺถกาวจโร นิปฺโปณ ปณฺตฺตเวทนี โย. วิ.ม. (ไทย) 4/7/7.

ยอมเข้าใจบทพยัญชนะในพระไตรปิฎกได้ถูกต้อง อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจในอรรถของบทพยัญชนะเหล่านั้นได้ถูกต้องตรงตามหลักการใช้ภาษา จับได้ว่าเป็นผู้ดำรงรักษาสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

ความหมายของภาษาบาลี หรือ ปาฬิ

ศาสนาทั้งหลายในโลกนี้ ต่างมีภาษาสำหรับจารึกศาสนธรรมคำสอนของพระศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนานั้น ๆ ภาษาสันสกฤตผู้นับถือศาสนาพราหมณ์นับถือว่าเป็นภาษาอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะจารึกคำสอนของพระเวทอันใด แม้ภาษาบาลีก็เป็นเช่นเดียวกัน ชาวพุทธทั้งหลายฝ่ายเถรวาทก็นับถือว่าเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เพราะจารึกพระธรรมอันเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่อนุพุทธยุคหลังได้เรียนรู้ ได้ศึกษาหลักพุทธธรรมได้โดยง่าย พระมหาเถระทั้งหลายผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา และฎีกา เป็นต้น ต่างใช้ภาษาบาลีเป็นหลักในการแต่งคัมภีร์เหล่านั้น

ฉะนั้น การที่จะมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทโดยถูกต้องและสมบูรณ์แบบที่สุคนธ์ ขึ้นอยู่กับภูมิความรู้ความแตกฉานภาษาบาลีเป็นสำคัญ เพราะพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และคัมภีร์อธิบายความพระธรรมทั้งหลาย ล้วนอยู่ในรูปแบบของภาษาบาลีทั้งสิ้น³

ความหมายของคำว่า บาลี หรือ ปาฬิ มีใช้เป็นครั้งแรกในคัมภีร์อรรถกถาของพระพุทธโฆสาจารย์ เช่น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า ปาฬิย (ในพระบาลี) ซึ่งหมายถึงพระไตรปิฎก ต่อมาชื่อบาลีได้กลายเป็นชื่อของภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎก จึงเรียกว่า ภาษาบาลี คือ ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ มีแสดงไว้ในคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี ดังนี้

พุทธวจน ปาเลตติ ปาฬิ (ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ ชื่อว่า ปาฬิ) ปา ธาตุ = รักษา+ฬิ ปัจจัยในกตตุลฐานะ ลงด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์⁴ ว่า ปาโตฬิ (ลง ฬิ ปัจจัยท้าย ปา ธาตุ) อดถิ ปาเลตติ ปาฬิ, ลสฺส พัดถิ (พระพุทธพจน์ที่รักษาเนื้อความชื่อว่า ปาฬิ แปลง ล เป็น ฬิ) ปา

³ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัททธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2560), หน้า (11).

⁴ โมค. (บาลี) 228.

ธาตุ = รักษา + ลิ ปัจจัยในกัตตุสาธนะกล่าวไว้ในคัมภีร์ลัททหนิติปกรณ์ธาตุมาลา⁵ แม้คำว่า ปาฬิ จะมีรูปเป็น พี ตามคำอธิบายของคัมภีร์ทั้งสองนั้น แต่มีความหมายต่างกัน โดยโมคคัลลาน ไวยากรณ์กล่าวว่า เป็นภาษา แต่คัมภีร์ลัททหนิติปกรณ์กล่าวว่า เป็นพระพุทธพจน์ อนึ่ง ในลัททหนิติปกรณ์ธาตุมาลากกล่าวว่า คำว่า ปาฬิ มีความหมาย 3 ประการ คือ

1) พระพุทธพจน์, ปริยัติธรรม (ปาฬิธมฺม) เช่น ปาฬิยา อตุณฺมุปริกฺขนฺติ (ย่อมใคร่ครวญ เนื้อความของพระบาลี)

2) ขอบสระ, เชื้อน (ตฬากปาฬิ) เช่น มหโต ตฬากสฺส ปาฬิ (ขอบของสระน้ำใหญ่)

3) ลำดับ, แถว, แนว (ปนฺติ) เช่น ปาฬิยา นิสิทฺธิสฺส (นั่งตามลำดับ), ปาฬิการโก ภิกฺขุ (ภิกษุ ผู้จัดลำดับ)⁶

แม้คัมภีร์อริธานปทีปิกาก็กล่าวถึง ปาฬิ ศัพท์ว่า เสตุมฺหิ ตฺนฺติปนฺติสฺส นารียํ ปาฬิ กถฺย เต. (ปาฬิ ศัพท์กล่าวไว้ในอิตถิลิงค์ในความหมายว่า เชื้อน, พระพุทธพจน์ และลำดับ)⁷

จะเห็นได้ว่า โมคคัลลานไวยากรณ์ ลัททหนิติปกรณ์ และอริธานปทีปิกา กล่าวไว้เหมือนกันว่า ปาฬิ ศัพท์ที่มีความหมายว่า พระพุทธพจน์ หรือภาษาบาลี มีรูปเป็น พี อย่างเดียว แต่ความหมายสุดท้ายว่า ลำดับ พบเป็นรูปว่า ปาลิ และ ปาลี ในคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์ว่า อลฺลฺยาโย (อลฺลฺ ศัพท์เป็นต้นย่อสำเร็จ [ด้วย ลิ ปัจจัย]) ดังข้อความว่า ปาเลติ รกฺขตีติ ปาลิ, ปนฺติ (สิ่งที่รักษาไว้ ชื่อว่า ปาลิ เมื่อลง ลิ ปัจจัย [อี อิตถิปัจจัย] ได้รูปว่า ปาลี หมายถึง ลำดับ)⁸

นอกจากนั้น คำว่า ปาฬิ ที่แปลว่า พระบาลี, พระพุทธพจน์ ยังมีความหมายอีก 2 ประการตามที่กล่าวไว้ในลัททหนิติปกรณ์ธาตุมาลาว่า

1) สิ่งเหมือนขอบสระ = ปาฬิ วิทยาติ ปาฬิ (ปาฬิ ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอุปมาตัทธิต)

2) ลำดับของกลุ่มคำอ่านยิ่งยวด = ปกฺกฺบานํ วจนฺปปนฺธานํ อาฬิตี ปาฬิ (ฉฺฐฺสฺสึ ตปฺปฺริสฺส มาส ปกฺกฺสฺส ศัพท์ + อาฬิ ศัพท์ แปลง ปกฺกฺสฺส เป็น ป)⁹

⁵ พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปลโม ป.ธ.9 MA.Ph.D. ตรวจชำระ), **ลัททหนิติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, 2546), หน้า 452.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 453.

⁷ อริธาน. (บาลี) 992.

⁸ โมค. (บาลี) 198.

⁹ พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปลโม ป.ธ.9 MA.Ph.D. ตรวจชำระ), **ลัททหนิติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, หน้า 453.

ความหมายสุดท้ายว่า “ลำดับของกลุ่มคำอันยิ่งยวด” กล่าวไว้ตามข้อความในมูลปัณณาสก์ และอังคุตตรนิกายว่า

ลำดับของกลุ่มคำอันยิ่งยวด เพราะแสดงเนื้อหาที่มีศีลเป็นต้น อันยิ่งยวดคือยอดเยี่ยม และเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าเป็นต้น ไปด้วยความเป็นสภวานิรุตติ (ภาษาที่กล่าวตามธรรมเนียมตั้งแต่กับเป็นต้นมา) ชื่อว่า ปาฬิ คือ ปริยัติธรรม¹⁰

โดยแท้จริงแล้ว ลำดับของกลุ่มคำอันยิ่งยวดนั้นแหละ ชื่อว่า ปาฬิ¹¹ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬิ แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาฬิหรือภาษา-บาลีนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาจากข้อความในคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์ และอภิธานปิปปิกาทิที่แต่ง ณ ประเทศลังกาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 และคัมภีร์ลัทธิทีปกรณที่แต่งในสมัยพุทธกาลในราวพุทธศตวรรษที่ 17 จึงเข้าใจว่า โบราณจารย์สมัยก่อนนิยมเขียนเป็นรูปว่า ปาฬิ ปราชนฺย ตะวันตกนิยมใช้เป็นรูปว่า ปาฬิ โดยมีความเห็นหลากหลาย กล่าวโดยสรุปมีลักษณะ 3 อย่าง คือ

- 1) มาจากศัพท์ว่า ปาฬฺย = ปาฬิ (สภ ฎ อักษร) หมายถึง ภาษาของชาวปาฬฺยบุตร
- 2) มาจากศัพท์สันสกฤตว่า ปงฺกติ = ปกฺติ = ปกิ = ปณฺฏี = ปลิ = ปาฬิ หรือ ปงฺกติ = ปตฺติ = ปฏฺฐี = ปลฺลิต = ปาฬิ หมายถึง ลำดับของพระพุทธพจน์
- 3) มาจากศัพท์บาลีว่า ปริยาย = ปลียาย = ปาฬียาย = ปาฬิ [ตัดอักษรของ -ยาย] หมายถึง เทศนาอันเป็นพระพุทธพจน์

อนึ่ง ผู้ที่กล่าวว่าคำว่า ปาฬิ มาจาก ธมฺมปริยาย อยากตั้งครุฑที่คล้ายคลึงกันในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ธมฺมปลียาย ด้วย¹²

อย่างไรก็ตาม คำบาลีบางศัพท์มักนิยมใช้เป็นมุตชอักษรมากกว่าทนต์ชอักษรเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าสันสกฤตจะใช้เป็นทนต์ชอักษรก็ตาม เช่น คำว่า โจฬ (ผ้า) ในภาษาบาลีใช้เป็นมุตชอักษร แต่สันสกฤตใช้เป็นทนต์ชอักษรว่า โจล ในวรรณกรรมบาลีจึงมีรูปว่า ปริกฺขารโจฬ (ผ้าบริขาร) ไม่พบเป็นรูป ปริกฺขารโจล ดังนั้น คำว่า ปาฬิ จึงควรมีรูปเป็น พ มุตชอักษร ตามข้อความที่กล่าวไว้ข้างต้น¹³

¹⁰ ปกฺกฺฐานํ อุกฺกฺฐานํ สีสาทิอตุถานํ โพนนโต สภวานิรุตฺตวเสน พุทฺธาทิหิ ภาสิตตฺตฺตา จ ปกฺกฺฐานํ วจนปฺพนฺธานํ อาฬิตฺติ ปาฬิ, ปริยตฺติธมฺโม. ม.ม.ฎีกา. (บาลี) 2/232.

¹¹ ปกฺกฺฐานํ วจนปฺพนฺธานํ อาฬิเยว ปาฬิตฺติ วุจฺจติ. อง.ทฺก.ฎีกา. (บาลี) 2/33.

¹² สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ 4, หน้า (15).

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า (15).

ฉะนั้น ภาษาบาลี หรือ ปาฬี มีชื่อและความหมายต่างๆ กันไปเช่น บาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ อริยกภาษา หมายถึง ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ อัมมณิรุตติ หมายถึง ภาษาที่แทงตลอดธรรม สภาวนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย มคธภาษา หมายถึง ภาษาของชาวมคธ ตันติภาษา หมายถึง ภาษาที่มีแบบแผน มูลภาษา หมายถึง ภาษาเดิมของชาวมคธ และปคติภาษา หมายถึง ภาษาปกติของชาวมคธ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬี-บาลี แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาฬีหรือภาษา-บาลี เป็นส่วนมาก

ชื่อต่าง ๆ ของภาษาบาลี

ชื่อของภาษาบาลี (หรือภาษามคธ) ที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์ยุคต้น ๆ นั้น ได้พบหลักฐานแสดงไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

(1) ในบทกชาสนีแห่งปฐมปาราชิก ในปาราชิกถนั ทานแสดงไว้ว่า ภิกษุบอกลาลึกษาในสำนักของชนชาวมลัษะด้วยอริยกภาษา หากชนชาวมลัษะไม่เข้าใจ ลึกษาย่อมไม่เป็นอันบอกลา¹⁴ คำว่า อริยกภาษา ในบทกชาสนีแห่งปฐมปาราชิก ในปาราชิกถนันั้น ไม่ใช่ภาษาอื่นที่ไหน

(2) พระอรรถกถาจารย์กล่าวรับรองว่า ภาษาบาลีเป็นภาษามคธที่ชาวอริยะทั้งหลายใช้กันอยู่ในแคว้นมคธนั่นเอง¹⁵ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาษาบาลีที่เรารู้จักกันในปัจจุบันนี้ คือ อริยกภาษา = ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ

(3) ส่วนในปฏิสัมภิทามรรค สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา และมูลฎีกานั้นได้พบการเรียกภาษาบาลีว่า อัมมณิรุตติบ้าง¹⁶ สภาวนิรุตติบ้าง¹⁷

(4) ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอื่น ๆ ได้พบการเรียกภาษาบาลีต่าง ๆ เช่น มคธภาษาบ้าง ตันติภาษาบ้าง แต่ที่พบใช้มากที่สุดคือ มคธภาษา

(5) ในอรรถกถาธรรมบทพบว่า ท่านใช้ชื่อภาษาบาลีเป็นตันติภาษา, ที่ใช้ชื่อว่า มูลภาษา พบในอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรค ที่ใช้ชื่อว่า ปกติภาษา¹⁸ พบในวิชรพุทธฎีกาและสารัตถฎีกา¹⁹

¹⁴ อริยกเกณ มลลขสฺส สนฺติเก ลิกขํ ปจฺจกฺขาติ. โส จ น ปฏฺวิชานาติ. อปจฺจกฺขตา โหติ ลิกฺขา. วิ.อ. (บาลี) 1/33.

¹⁵ อริยกํ นาม อริยกโฆหาโร มาคธภาษา. วิ. อ. (บาลี) 1/220.

¹⁶ ตตร อัมมณิรุตตวลาลาเป ญฺาเณ อภ.วิ.อ. (บาลี) 307

¹⁷ สภาวนิรุตติติ มาคธภาษา อธิปเตตา. มูล.ฎีกา. (บาลี) 1/5.

¹⁸ ขุ.ป.อ. (บาลี) 1/5.

ฉะนั้น เมื่อรวมชื่อที่ได้พบทั้งหมดแล้ว จะปรากฏตามหลักฐานดังนี้ ในบาลี อรรถกถา และฎีกา พบการใช้ภาษาบาลีโดยชื่อว่า อริยภาษา ธัมมนิรุตติ สภาวนิรุตติ มาคธภาษา ตันติภาษา มุลภาษา และปติภาษาเท่านั้น ส่วนที่ชื่อว่า บาลี ไม่พบที่ใช้²⁰

ประวัติและความเป็นมาของภาษาบาลี

ภาษาทุกภาษาต่างมีแบบแผนเฉพาะของตนแต่ที่ใช้คำว่า ตันติภาษา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Classical Language เรียกภาษาบาลี ก็เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักที่แน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิธิตีปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ และความสัมพันธ์ของคำที่เข้าประโยคทุกคำ²¹ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้น ๆ ให้เข้าใจ จดจำได้ จึงจะเข้าใจภาษาบาลีนั้นได้ และภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาล ประมาณ 2500 ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษามคธเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ฉะนั้นภาษามคธจึงได้รับเกียรติและได้รับการยกย่องว่าเป็น

- (1) สัมพุทธโฆหารภาษา (ภาษาอันเป็นโฆหารของพระพุทธเจ้า)
- (2) อริยโฆหารภาษา (ภาษาอันเป็นโฆหารของพระอริยะ)
- (3) ยถาภูจฺจพฺรหมโฆหารภาษา (ภาษาบัณฑิตกสภาวรรณ)

---

¹⁹ ปุพฺเพ ปกตีสายาญ วุตฺตํ อฏฺฐกถํ สนฺธาย. วชิร.ฎีกา. (บาลี) 291. สารตฺถ.ฎีกา. (บาลี) 3/7.

²⁰ แม้พระโสมคัลลนเถระผู้แต่งคัมภีร์โสมคัลลนเถระ ก็ไม่เรียกคัมภีร์ที่ท่านแต่งว่า “ปาฬิเวຍယာကဏ” แต่กลับตั้งชื่อว่า “มาคธสทฺทลက္ခဏ (สูตรไวยากรณ์ภาษามคธ) ที.สี.ฎีกา. (บาลี) 16., ม.ม.ฎีกา. (บาลี) 117., ได้พบข้อที่ท่านพรรณนาอรรถแห่งบทว่า “ตฺนฺตฺยานุจฺจวิก” ว่า “ปาฬิคตฺติยา อญฺโหลมิกံ, ปาฬิภาສာယာနုဝါရยฺยนิหฺตိ อตฺถิ”. แต่ในสิลขันธวรรคฎีกาเก่าที่พิมพ์ครั้งก่อนๆ, ส.ส.ฎีกา. (บาลี) 1/17., และอง.เอกก.ฎีกา. (บาลี) 1/19., พบปาฐะว่า ปาฬิຈယာနုဝါရยฺยนิหฺตိ อตฺถิ เท่านั้น ปาฐะดังกล่าวเป็นปาฐะโบราณ ที.สี.ฎีกา. (บาลี) 1/30., หากอ้างอิงบทพรรณานี้ว่า “ตฺสฺสา (ตฺนฺตฺติยา) นยฺสงฺฆาตယ คตฺติยา จวီ ฉาย อญฺคตฺตาติ ตฺนฺตฺติยานุจฺจวิກ. คำว่า ฉายา ใน ปาฬิຈယာ นั้น เป็นบทพรรณานของคำว่า จวီ ในบทว่า อญฺຈວ္ຈວ္ဂိ.

²¹ ศ.ดร.กาญจนา นาคสกุล คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในกรมศิลปากร-มรดกไทย-มรดกโลก ฉบับที่ 2668 ปีที่ 52 ประจำวันอังคารที่ 6 ธันวาคม 2548, กราฟฟิคพอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด, 2548.

นอกจากนี้ยังมีคำเรียกเป็นเชิงยกย่องอีกคำหนึ่งคือ ปาฬิภาษา หมายถึง ภาษาบาลี ซึ่งเป็นคำที่นักปราชญ์นิยมใช้กันมากในยุคต่อมา²² คำว่า ปาฬิภาษา หรือภาษาบาลีนี้มีความหมายว่า ภาษาที่เป็นระเบียบแบบแผน หรือภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นคำที่ใช้เจาะจงเรียกเฉพาะภาษามคธที่ใช้บันทึกพระพุทธพจน์พระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับภาษามคธที่ใช้พูดกันทั่ว ๆ ไป ส่วนภาษามคธที่ใช้ในคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์อื่นๆ เช่นพงศาวดารเป็นต้น ก็พออนุโลมเรียกว่า ภาษาบาลีได้ในฐานะที่เป็นคัมภีร์อธิบายพระพุทธพจน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้น ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงคำว่า ภาษาบาลีจึงหมายรวมเอาทั้งภาษาบาลีที่ใช้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส ภาษาบาลีอื่น ๆ ทั้งหมด

ภาษาบาลี หรือภาษามคธนี้เดิมเป็นภาษาถิ่นที่ชาวมคธในอดีตใช้สื่อสารกันตามธรรมชาติ ไม่ใช่ภาษาที่นักปราชญ์ทางไวยากรณ์ผูกขึ้นมาใช้ จึงเป็นภาษาที่ประชาชนชาวชมพูทวีปในอดีตเข้าใจกันดี เพราะเป็นภาษาไม่ซับซ้อนเหมือนกับบางภาษาเช่น ภาษาพระเวท หรือภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่นักปราชญ์ทางภาษากำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาใช้เป็นกรณีพิเศษเพื่อใช้อธิบายพระเวท และศาสตร์บางศาสตร์เท่านั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นอัครมหาบุรุษ คือ ผู้ทรงมีวิหัตสน์ไกล จึงทรงเลือกภาษามคธ หรือ ภาษาบาลีเป็นภาษาประจำพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถเผยแผ่คำสอนของพระองค์ไปได้ในชนชั้นทุรวรรณะ²³

พัฒนาการของภาษาบาลี

พัฒนาการของภาษาบาลีในสมัยพุทธกาลได้บอกนัยถึงผู้ใช้ภาษาบาลีในการสื่อสารคำสอนเป็นช่วง ๆ เริ่มตั้งแต่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยมีพระสาวก สาวิกาเป็นผู้ทรงจำ แล้วถ่ายทอดเป็นลำดับสืบมาจนถึงทุกวันนี้²⁴ โดยแบ่งออกเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นยุคต่าง ๆ ได้ดังนี้

---

²² พระอัครวงศ์สเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9 MA.Ph.D. ตรวจชำระ), **สังคหนิติ สุตตมามลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, 2545), หน้า (7).

²³ พระอัครวงศ์สเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9 MA.Ph.D. ตรวจชำระ), **สังคหนิติ สุตตมามลา ภัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์**, หน้า (8).

²⁴ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี (Pali Literature)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, 2552), หน้า 10.

(1) ยุคธรรมวินัย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา จนถึงปรินิพพานรวมเวลา 45 ปีพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมวินัยด้วยมุขปาฐะ กล่าวคือทรงแสดงธรรมด้วยปากเปล่า พระสาวกก็ทรงจำด้วยมุขปาฐะ ตามความสามารถและความถนัดของแต่ละท่าน

(2) ยุคพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ.235 รวมถึงผลของสังคายนาครั้งที่ 3 ด้วย ยุคนี้ยังใช้วิธีมุขปาฐะอยู่

(3) ยุคหลังพระไตรปิฎก พระเถระทั้งหลายได้แต่งคัมภีร์อธิบายความหมายในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้นแบ่งได้ 6 ยุค ดังนี้

1) ยุคอรรถกถา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในพระไตรปิฎก เรียกผู้แต่งว่า “พระอรรถกถาจารย์” เริ่มประมาณ พ.ศ. 959

2) ยุคฎีกา หรือมหาฎีกา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในอรรถกถาให้เข้าใจง่ายขึ้น เรียกผู้แต่งว่า “พระฎีกาจารย์” เริ่มประมาณ พ.ศ. 1587 เช่น อัมมบทมหาฎีกา เป็นต้น

3) ยุคอนุฎีกา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในฎีกาให้เข้าใจง่ายขึ้น เรียกผู้แต่งว่า “พระอนุฎีกาจารย์”

4) ยุคปกรณ์พิเศษ พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายธรรมะ ไม่ได้อธิบายคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยเฉพาะ เกิดขึ้นต่างยุคต่างสมัยกัน หนังสือบางเล่มแต่งก่อนยุคอรรถกถาเช่น มลีนทปัญญา บางเล่มแต่งในยุคอรรถกถา เช่น วิสุทธิมรรค กล่าวได้ว่า อยู่ในยุคหลังพระไตรปิฎกนี้เช่นกัน

5) ยุคโยชนา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายคำและความหมายในคัมภีร์เดิมให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น โยชนาสมันตปาสาทิกา อธิบายข้อความหรือคำที่ยากในอรรถกถาพระวินัยชื่อว่าสมันตปาสาทิกา

6) ยุคบาลีไวยากรณ์ พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสือไวยากรณ์บาลี เช่น คัมภีร์กัจจายณะ เกิดขึ้นในยุคหลังพระพุทธโฆษาจารย์จัดได้ไม่ชัดเจนนัก เพราะเกิดในหลายยุคหลายสมัย²⁵ อัมมปทัฏฐกถาเป็นคัมภีร์ในยุคอรรถกถา จึงมีความสำคัญและเนื้อหาอิงจากพระไตรปิฎก

---

²⁵ เสนาะ ผดุงฉัตร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532), หน้า 38-40.

ภาษาบาลีรักษาพระพุทธพจน์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุผลนิพพาน ตลอด 45 พระพรรษาด้วยภาษามคธ เพราะเหตุที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้วิธี 4 ณ แคว้นมคธ และพระพุทธองค์ทรงเสด็จเที่ยวจาริกแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ในแคว้นต่าง ๆ นั้น ส่วนมากจะเสด็จจาริกอยู่ในสองแคว้น คือ โกศล และ มคธ ในสมัยนั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองแคว้นมคธ ก็มีพระเดชานุภาพยิ่งใหญ่ ทั้งชาวมคธต้องมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจภาษามคธเป็นอย่างดีด้วย จึงสามารถเข้าใจภาษามคธที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอันเป็นภาษาที่เข้าใจและใช้กันอยู่ ฉะนั้น ในคัมภีร์สมโมหวิโนทนีอรรถกถา และปฏิสัมภิทาวินัยกัจจายนะ จึงได้บัญญัติไว้ว่า “แม้พระพุทธองค์ เมื่อตรัสพระพุทธพจน์คือ พระไตรปิฎกตามระเบียบแห่งพระบาลี แม้พระองค์ก็ทรงแสดงด้วยภาษามคธ”²⁶

ภาษาบาลีหรือภาษามคธมิใช่จะสมบูรณ์ด้วยคุณดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น ยังได้ชื่อว่าเป็นภาษารักษาพุทธศาสนาอีกด้วย “การดำรงไว้ซึ่งวินัยกรรมที่รู้กันว่าเป็นอายุของพระศาสนา” นั้น จะเป็นคำพูดที่ถูกต้องทีเดียวเพราะในการทำสังฆกรรมมีอุโบสถ ปวารณา อุปัชฌาย และสมมติสีมา เป็นต้น จะสำเร็จได้ด้วยดีและถูกต้องตามแบบแผนพุทธบัญญัติ ถ้าไม่มีวินัยกรรมเกี่ยวเนื่องด้วยการสวดกรรมวาจาแล้ว หรือว่ากรรมไม่สำเร็จ แต่สังฆกรรมนั้นๆ จะสำเร็จได้ด้วยดี ก็ด้วยคู่สวดกรรมวาจา สามารถสวดกรรมวาจา ออกเสียงลิลิต ฌนิต วิมุตติ และนิคหิตให้ถูกต้องชัดเจน และผู้ที่สวดได้ถูกต้องชัดเจน จะต้องมีความรู้แตกฉานในพยัญชนะพุทธิ 10 ประการ คือ

1) ลิลิต	2) ฌนิต
3) ทีฆะ	4) รัสสะ
5) ครุ	6) ลหุ
7) นิคคหิต	8) สัมพันธ์
9) ววัตติตะ	10) วิมุตตะ ²⁷

ซึ่งแสดงถึงวิธีสวดภาษามคธ หรือภาษาบาลี เมื่อมีความรู้แตกฉานในพยัญชนะพุทธิ 10 ประการแล้ว จึงจะสวดกรรมวาจาได้ถูกต้องชัดเจน และสังฆกรรมย่อมสำเร็จสมบูรณ์ตามพุทธ

²⁶ สมมาสมพุทโธปิ เตปิฏกํ พุทธวจนํ ตนุตี อาริเปนุติ มาคธภาสายเอา อาริเปติ. อภ.สง.อ. (บาลี) 2/371.

²⁷ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ 4, หน้า (15).

ประสงค์ หากไม่เรียนรู้ภาษาบาลี ก็ไม่สามารถสวดกรรมวาจาให้สำเร็จได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีความสำคัญอันสูงสุดต่อความดำรงมั่นยิ่งกาลนานแห่ง พระพุทธศาสนา ดังนั้น ภาษาบาลี จึงนับได้ว่า เป็นภาษาประจำพระพุทธศาสนา เป็นภาษาของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียนภาษาที่จะทำให้เข้าใจคำสอนในพระพุทธศาสนา เรียนภาษาที่มี คุณูปการต่อการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแท้จริง²⁸

ในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธา ต้องการศึกษานวัคคัลลสูตรให้เข้าใจแจ่มแจ้ง กว้างขวางและลึกซึ้งจำเป็นต้องอาศัยคัมภีร์ต่างๆ ที่พระเถระผู้ประเสริฐ ได้รวบรวมปกิณณก เทศนาบ้าง ปาจริยวาทะบ้าง ตลอดจนเกจิวาทะที่ควรรู้ ควรทราบ เนื่อรจนาเป็นคัมภีร์อธิบาย สุตตเทศนาไว้เป็นจำนวนมากมาย คัมภีร์เหล่านั้น นักปราชญ์ท่านจัดลำดับชั้นไว้ต่าง ๆ กัน ตาม ความสำคัญของแต่ละคัมภีร์ คือ

- (1) พระไตรปิฎก หมายถึง พระไตรปิฎกฉบับบาลี
- (2) อรรถกถา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก
- (3) มูลฎีกา, ฎีกา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา
- (4) อนฎีกา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายมูลฎีกา
- (5) คันถันตระ หมายถึง คัมภีร์ที่นอกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา มูลฎีกา ฎีกา และอนฎีกา
- (6) คณฐี หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายข้อความที่ยากๆ ที่พระอรรถกถาจารย์ และพระฎีกาจารย์ที่มีได้อธิบายไว้
- (7) โยชนา หมายถึง คัมภีร์ที่แสดงความหมายของศัพท์และบอกวิธีการสัมพันธ์คำศัพท์ไว้
- (8) สัททวิเสส หมายถึง คัมภีร์ที่แสดงถึงความเป็นมาของคำศัพท์ไว้ตามแนวแห่งนิรุกติศาสตร์
- (9) คัมภีร์แปล หมายถึง คัมภีร์พระไตรปิฎกแปลเป็นต้น²⁹

ภาษาบาลีมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในรูปของพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาเป็นต้น ดังได้อธิบายมาแล้ว

---

²⁸ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ 4, หน้า (23).

สรุป

ภาษาบาลี หรือ ปาฬี มีชื่อและความหมายต่าง ๆ กันไปเช่น บาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ อริยภาษา หมายถึง ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ ธัมมนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่แทงตลอดธรรม สภาวนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย มคธภาษา หมายถึง ภาษาของชาวมคธ ดันติภาษา หมายถึง ภาษาที่มีแบบแผน มูลภาษา หมายถึง ภาษาเดิมของชาวมคธ และปคติภาษา หมายถึง ภาษาปคติของชาวมคธ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬี-บาลี แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาลีหรือภาษาบาลี เป็นส่วนมาก ฉะนั้น เมื่อรวมชื่อที่ได้พบทั้งหมดแล้ว จะปรากฏตามหลักฐานดังนี้ ในบาลี อรรถกถา และฎีกา พบการใช้ภาษาบาลีโดยชี้ว่า อริยภาษา ธัมมนิรุตติ สภาว นิรุตติ มาคธภาษา ดันติภาษา มูลภาษา และปคติภาษาเท่านั้น ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ 2500 ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษามคธเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ฉะนั้นภาษามคธจึงได้รับเกียรติและได้รับการยกย่องว่าเป็น 1. สัมพุทธโวหารภาษา (ภาษาอันเป็นโวหารของพระพุทธเจ้า) 2. อริยโวหารภาษา (ภาษาอันเป็นโวหารของพระอริยะ) 3. ยถาภูจฺจพรมโวหารภาษา (ภาษาบันทึกสภาวะธรรม) การบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าในรูปของภาษาบาลีแบ่งออกเป็น 1. ยุคธรรมวินัย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา จนถึงปรินิพพานรวมเวลา 45 ปีพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมวินัยด้วยมุขปาฐะ กล่าวคือทรงแสดงธรรมด้วยปากเปล่า พระสาวกก็ทรงจำด้วยมุขปาฐะ 2. ยุคพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ.235 รวมถึงผลของสังคายนาครั้งที่ 3 ด้วย ยุคนี้ยังใช้วิธีมุขปาฐะอยู่ 3. ยุคหลังพระไตรปิฎก พระเถระทั้งหลายได้แต่งคัมภีร์อธิบายความหมายในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้นแบ่งได้ 6 ยุคเช่น ยุคอรรถกถา และยุคฎีกา เป็นต้น ฉะนั้น ภาษาบาลีมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในรูปของพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาเป็นต้นนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2500.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาน, 2532 – 2534.
- กาญจนา นาคสกุล.ศ.ดร. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในกรมศิลปากร-มรดกไทย-มรดกโลก ฉบับที่ 2668 ปีที่ 52 ประจำวันอังคารที่ 6 ธันวาคม 2548. กราฟฟิคฟอร์แมต (ไทยแลนด์) จำกัด. 2548.
- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วรรณคดีบาลี (Pali Literature)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์. 2552.
- พระอัครวงศ์สเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9 MA.Ph.D. ตรวจชำระ). **สังขนิติธุดาตุมมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์. 2546.
- พระอัครวงศ์สเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.9 MA.Ph.D. ตรวจชำระ). **สังขนิติสุตตมมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร. 2545.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **สังฆทานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ 4**. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์. 2560.
- เสนาะ ผดุงฉัตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2532.